

Yüzüncü Yılda Ekonomiye Dair İlginç ve Kapsamlı Bir Sergi: “Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları”

NESLİŞAH L. BAŞARAN LOTZ*

İş Bankası Müzesi’nde sergilenen “Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları” sergisi hem iktisat tarihçilerinin hem de sosyal tarihçilerin ilgisini özel olarak çekecek bir etkinlik. Cumhuriyet’in ilk yılları, üzerine çok yazılan ve belki de yeterince tartışıldığı düşünülen bir tarihsel kesit olmakla birlikte belli açılardan kişilere ve tekrarlar maruz kalmış bir dönem. Özellikle ekonomi alanında, yerel ve devlet dışı aktörler ve ekonomik gelişmeler açısından bu dönemin yeterince araştırıldığını ve yansıtıldığını söylemek güç. Devletçiliğin gölgesi dönemin yerel ve sınıfsal dinamiklerinin üzerini örtmeye devam ediyor. Bu açıdan bakıldığında, bu yılların gündelik hayatını ve yereldeki gelişmelerini daha fazla gözler önüne seren örneklerle ihtiyacımız var. “Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları” sergisinin bunu kısmen gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Murat Koraltürk’ün küratörlüğünde hazırlanmış olan sergi çok çeşitli görsel malzemenin oluşuyor. Zaman zaman duvar boyutunda büyütülmüş dönemin fabrikalarından, okullarından, kutlamalarından fotoğraflar oldukça etkileyici ve her yerde göremeyeceğiniz türden. Fotoğrafların yanı sıra sergide, İstanbul’un işgalden kurtuluşu, Lozan Heyeti’ni taşıyan trenin Çatalca ve Ankara’da karşılanması, Nazilli Dokuma Fabrikası’nda kumaş baskıların yapılışı, vb. gibi erken Cumhuriyet dönemine ait film görüntüleri de mevcut. Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen tren yolları ve ticaret destinasyonlarını gösteren dijital haritalar görmeye değer. Bunların yanı sıra, Nazilli Dokuma Fabrikası’nın büyük ve ayrıntılı bir maketi, erken Cumhuriyet döneminde üretilmiş nesnelere, kitapçıklar, afişler, hisse senetleri, mektuplar, tütün, pamuk ve şeker gibi Türkiye’de üretilen ve o dönemde açılmış yeni fabrikalarda işlenen hammaddelere dair ilginç örnekler de sergi kapsamında görülebilir.

Öte yandan, serginin herkesi kapsayıcı bir yanının olduğunu ve çok farklı özelliklere sahip insanlar tarafından gezildiğini not edebiliriz. Sergiyi gezenler arasında turistlerin yanı sıra, öğrenciler, çocuklar, gençler, yaşlılar, Eminönü’ne alışverişe gelmiş olanlar, vb. gibi pek çok farklı profilde kişilere rastlamak mümkün. Sergi alanı görece küçük olmakla birlikte, iyi bir düzenleme ile iki büyükçe odaya çok sayıda alt başlık, iktisadi hayatla bağlantılı farklı konular ve nesnelere sığdırılmış. Bu açıdan sergiyi tasarlayanlar özel bir tebriği hak ediyor.

* Kadir Has Üniversitesi, neslisah.basaran@khas.edu.tr

Sergi için çeşitli kaynaklardan malzemeler ve farklı koleksiyonlardan parçalar bir araya getirilmiş. Türkiye İş Bankası Müzesi'nin kendi koleksiyonuna ait eserler, Murat Koralürk, Salim Kadıbeşegil, Cumhuri Sönmez, Nurhan-Korkut Erkan gibi kişilere ait koleksiyonlar, Kazım Karabekir Müzesi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu, Albert Khan Müzesi koleksiyonu, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Müzesi Koleksiyonu, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve bunun gibi çok sayıda kişi ve kuruluşun özel koleksiyonlarından malzemeler kullanılmış.

Sergi sekiz bölümden oluşuyor. "Cumhuriyet'in devraldığı iktisadi miras" başlığı altında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde içine girdiği iktisadi bağımlılığın simgeleri olan imtiyazlı yabancı şirketlere ait belgelere ve Avrupa sermayesinden alınan borçlarla ilgili bilgilere yer verilmiş. Bu bölümde, döneme ait video görüntülerini de izlemek mümkün. Özellikle 1922 yılı sonu ve 1923 yılı başlarında Ankara, Batı Ege ve İzmir'de çekilmiş görüntüler ve Gaumont Pathé tarafından çekilmiş İstanbul'un kuruluşu kutlamalarına ait görüntüler izlemeye değer. "Tam bağımsızlık için milli egemenlik milli ekonomi" başlıklı ikinci bölümde İzmir İktisat Kongresi ile ilgili belgeler yer alıyor. "Önce insan sağlık ve eğitim" başlıklı üçüncü bölümde ise nüfus politikası, nüfus sayımları ve eğitim ile ilgili malzemeler yer alıyor. Bu bölümde, 1920 ve 30'larda çeşitli okullarda çekilmiş öğretmen ve öğrenci fotoğrafları görülüyor; ayrıca okullarda o dönem kullanılan cetvel, ölçü birimleri, Alfabe kitapçığı gibi çeşitli malzemeler de mevcut. Aynı bölümde "sağlıklı nesiller" yetiştirmek için düzenlenmiş çeşitli kampanyalarla ilgili afiş, broşür gibi malzemelere de yer verilmiş. "Çiftçinin emeği modern tekniklerle değerlendiriliyor" başlıklı dördüncü bölümde ise Atatürk Orman Çiftliği'nin yanı sıra Halkalı Ziraat Mektebi ve 1933'te açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü ile ilgili belgelere ve fotoğraflara yer verilmiş.

Beşinci bölümden itibaren yerli sanayinin çeşitli sektörlerine ait malzemeleri görmek mümkün. Bu kısım sergiyi gezenlere çok daha orijinal bir içerik sunuyor. Beşinci bölümde "Milli sermayenin yükselen gücü" başlığı altında 1920 ve 1930'lardaki özel girişim örneklerinin üzerinde durulmuş. Bu bölümde, sergi ve panayirlarda yerel tüccar ve üreticilerin sergiledikleri malların yanı sıra, Adana pamuk borsasındaki çiftçi ve tüccarlara ve 1925 yılında Atatürk'ün Bursa Elektrik Şirketi ziyaretine ait fotoğraflara, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ve Adana Ticaret Odası'na ait fotoğraflara, belge ve broşürlere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında faaliyet gösteren şirketlere ait faturalara, yerli korniş, raptiye, kalem, kolonya ve yağ üreticilerine ait eşyalara yer verilmiş. Bu bölümde İzmir Fuarı ve Türkiye'den firmaların katıldığı uluslararası fuarlar da önemli bir yer tutuyor. Bölümün en özgün malzemeleri, 1920'li yıllarda bir seyyar sergiye ev sahipliği yapan Karadeniz Vapuru'na ait fotoğraflar. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın Karadeniz Vapuru'nda seyahate katılan kadınlarla birlikte çekilmiş 1926 tarihli fotoğrafı görmeye değer.

Serginin "Gidemediğin yer senin değildir" başlıklı altıncı bölümünde, dönemin demiryolları ve vapurlarına dair görsel malzemelere yer verilmiş. Bir vagonun içi şeklinde tasarlanmış bu bölümde, 1930'lardaki demiryolu hatlarının açılışlarından hareketli film görüntüleri, istasyonlara ve yolculara ait fotoğraflar mevcut. Aynı bölümde, erken Cumhuriyet döneminde hizmet veren vapurlara ait orijinal fotoğraflar yer alıyor. "İlk sanayileşme çabaları, kriz ve korumacılık" başlıklı yedinci bölümde 1920'ler ve 30'larda yerli girişimciler tarafından kurulmuş olan un, çimento, mensucat, çimento, konserve, sabun fabrikalarına ait o yıllarda çekilmiş fotoğraflar ve bu üretimlerinden örnekler var.

1920'lerin sonlarından itibaren özel teşviklerle kurulan ve korumacı politikalarla beslenen şeker fabrikaları bu bölümün en kapsamlı kısmını oluşturuyor. Sergilenen nesnelere arasında Atatürk'ün şekerden yapılmış bir resmi de mevcut. Sergilenen ilgi çekici nesnelere arasında o dönem üretilmiş çoğunlukla tenekeden oyuncaklar da var. Sekizinci ve son bölüm "Kalkınmanın lokomotifini modern sanayi kuruyor" başlığı ile yine sanayi ile devam ediyor. Bu başlık altında bu sefer 1930'larda devlet eliyle kurulmuş büyük sanayi yatırımlarına ait örnekler yer alıyor. Döneme damgasını vuran ekonomi planları çerçevesinde kurulmuş Malatya, Bursa ve Kayseri'deki iplik ve bez fabrikalarına ait fotoğrafları, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ve SEKA Fabrikası'nın ürettiği basma ve kâğıt örneklerini görmek mümkün. Sovyetler Birliği'nin yardımları ile inşa edilen ve 1937 yılında hizmete açılan Nazilli Basma Fabrikası'nın çok geniş bir alana yayılan etkileyici kampüsünün Moskova'da yapılmış maketi bu bölümde serginin en etkileyici parçalardan. Ayrıca, 1935 yılında İş Bankası tarafından kurulmuş olan Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Beykoz Cam Fabrikası'nın ürünleri de sergileniyor. Son olarak, madencilik ve bankacılık alanındaki işletme ve şirketlere dair fotoğraf ve broşür gibi malzemelere yer verilmiş. Bu çok kapsamlı iki alandaki malzemelerin görece az olduğu söylenebilir.

Özet olarak, "Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları" sergisi, erken Cumhuriyet dönemi ekonomisine dair çok farklı malzemeleri bir araya getirmiş, belki de şu ana kadar bu alanda yapılmış en kapsamlı sergi. Sergi aynı zamanda fotoğraflardan filmlere, maket ve haritalardan dönemin nesnelere birçok farklı çeşitteki malzemeyi bir araya getirmeyi başarmış. Sergiye getirilebilecek eleştiri ise bu malzeme yoğunluğu ve konu çeşitliliği ile ilgili olabilir. Sergi çok sayıda malzeme içermekle birlikte, bu malzemelerin her başlıkta büyük bir resmin parçalarını oluşturduğunu söylemek zor. Bazı başlıklarda toplanabilen malzemelerden anlamlı bir bütün çıkarılmaya çalışıldığı izlenimini veriyor. Ele alınan her başlık daha bütünlüklü bir çerçevede malzeme çeşitliliğini eşit dağıtarak da incelenebilirdi. Ancak yine de serginin süreli bir sergiden beklenebilecek zenginliği içerdiği ve vakit ayırıp gezilmeye değer olduğunu eklemek gerekiyor.